

De Data-sectie

De data-sectie

In het eerste nummer van MDN (oktober 1976) werd gesteld dat "Een van de voornaamste doelstellingen van de sectie is het 'evalueren' of 'recenseren' van beschikbare data-sets". Een thematisch overzicht van studies in het Steinmetzarchief en de daaraan verbonden uitnodiging aan geïnteresseerden om enkele data-sets te evalueren, heeft echter nog niet tot reacties, laat staan resultaten geleid.

Data-evaluatie is ook een nog onontgonnen terrein, dat tevens controversieel ligt: het is niet eenvoudig om daarvoor een geschikte vorm te vinden.

De eerste jaargang van de data-sectie bestond dan ook, naast artikelen over het functioneren van en activiteiten x bij het Steinmetzarchief, uit een tweetal methodologische artikelen (de methode der partiele replikatie), een artikel over de opzet van een nieuw onderzoek (het Nationaal kiezersonderzoek 1977) en een artikel over beschikbare onderwijspakketten bij het Inter-University Consortium for Political and Social Research - ICPSR.

De tweede jaargang start bij deze met een andere benadering van 'data', namelijk met een aantal artikelen t.a.v. processen van data-verzameling en de relevantie van data voor het overheidsbeleid.

Sinds enkele jaren blijkt van de zijde van de overheid een sterke behoefte te bestaan aan beleidsondersteunende gegevens: gegevens om een bepaald (nieuw) beleid op af te stemmen. Deze worden veelal gezocht in de sfeer van wat genoemd wordt: sociale indicatoren: gegevens in de tijd die veranderingen in bijv. opvattingen, voorzieningen, ervaringen etc. beschrijven alsmede zo mogelijk de achterliggende oorzakelijke variabelen en het effect van bepaalde beleidsbeslissingen erop.

Het eerste artikel behelst een lezing die Peter Swanborn (Sociologisch Instituut; Rijksuniversiteit Utrecht) begin van dit jaar hield op de zgn. Marktonderzoekdag van de Nederlandse Vereniging voor Marktonderzoekers.

Het tweede artikel beschrijft een initiatief van o.m. Karel Slootman (Bureau Veldkamp Marktonderzoek) om een structuur in het leven te roepen die de overheid goed op elkaar afgestemde beleidsrelevante gegevens zal kunnen verschaffen - het Instituut voor Longitudinaal Beleidsonderzoek - ILBO.

Het derde artikel geeft een indruk van de opzet van de nieuwe hoofdafdeling Persoons- en Gezinsenquête - PGE - van het CBS die mede opgericht is om beter te kunnen inspelen op de toenemende behoefte van de overheid aan enquêtegegevens m.b.t. een bepaald te voeren beleid.

ILBO en PGE hebben inmiddels plannen tot een zekere vorm van samenwerking ontwikkeld; het Steinmetzarchief onderhoudt met beide organisaties nauw contact.

De verzameling van 'betere', vergelijkbare, gegevens die de maatschappelijke ontwikkelingen kunnen volgen en evalueren, en de creatie van de daarvoor noodzakelijke infrastructuur is uiteraard ook van groot belang voor de sociale wetenschappen en het meer fundamentele sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het Steinmetzarchief hoopt in de toekomst een intermedierende functie te kunnen vervullen tussen de verzamelaars van deze data - en hun opdrachtgevers - en sociaal-wetenschappelijke onderzoekers in Nederland en elders.

'Het meten van sociale indicatoren'

door P.G. Swanborn

Bij mij ligt de taak om dan met U te bespreken waar wij het vandaag precies over zullen hebben. Het schetsen van wat algemene kaders en het geven van wat begripsomschrijvingen. Droge kost dus misschien in zekere zin, vergeleken met concrete voorbeelden en details, die in volgende voordrachten vanmorgen en vanmiddag aan de orde zullen komen. Maar ik dacht, met het organiserend bestuur, dat het zinnig is om enige vastigheid, wat gemeenschappelijke grond onder de voeten te hebben voor wij ons op verschillende aspectgebieden gaan begeven.

Het terrein van de sociale indicatoren heeft daarbij het voordeel, dat het nog niet oud genoeg is om tot elkaar op leven en dood bestrijdende scholen en opvattingen aanleiding te geven en het is nog zo jong en relatief beperkt van omvang, dat het redelijk overzien kan worden voor geïnteresseerden, al moet ik daarbij zeggen dat de productie aan artikelen en boeken en vooral conferentiepapers de laatste jaren, evenals de milieuvervuiling, exponentieel toeneemt.

Ik begin met een enorme gemeenplaats nl. de constatering, dat onze samenleving zich kenmerkt door relatief snelle en fundamentele veranderingen, die zich niet alleen voordoen t.a.v. de materiële cultuur, ons groepbezit zogezegd, wat we met elkaar hebben, maar ook in de attitudes, cognities, waarden, verwachtingen, normen, opinies van de mensen. Dat weten we allemaal en voorbeelden hoef ik nauwelijks te geven.

Ik zal er toch enkele noemen: het veel hogere opleidingsniveau van b.v. de Nederlandse bevolking vergeleken met 20 jaar terug, het tot een achtergrondvariabele van zeer gering belang gereduceerd lidmaatschap van een kerkelijke gezindte, de qua politieke belangstelling vrijwel 180 graden gedraaide studentenbevolking aan onze universiteiten, de snel afnemende waardering van de plaats van de arbeid in ons leven etc. Ik heb die gemeenplaats over die snelle veranderingen echter nodig om aan te geven, dat er een grote behoefte aan informatie bestaat in onze maatschappij.

Ik heb een indeling van die behoeften op een transparantje gezet. (zie illustratie 1) U ziet daar eerst staan een behoefte aan informatie, die eigenlijk het karakter heeft van het boekhouden van veranderingen. Een boekhoudkundige motivatie, als ik dat zo even mag noemen, ziet U b.v. bij de centrale bureaus voor de statistiek, maar ook bij het bedrijfsleven en de marketing. Het gaat om een adequate meting, een adequate vaststelling van allerlei kenmerken, maar vooral van cognities en houdingen van deelgroepen. Toegespitst op de marketing b.v. niet alleen de vraag wat mensen kunnen kopen, maar ook vooral wat ze willen kopen, hun vertrouwen, hun optimisme met hun oog op de toekomst etc. Over het laatste specifieke gebied zal ik niet veel zeggen, omdat U er ongetwijfeld meer van af weet dan ik, maar ik hoef alleen maar het woord "confidence indices" te noemen om U duidelijk te maken waar het hier om gaat. Maar als

FIGURE 1.

BEHOEFTE AAN INFORMATIE .

a. Het "BOEKHOUDEN" van VERANDERINGEN.

b. Het ANALYSEREN van AARD en OORZAKEN van VERANDERINGEN.

c. Het ONDERSTEUNEN) van BELEID.
EVALUEREN)

U een stapje verder wilt gaan, dan komt U bij de behoefte om de oorzaken van die veranderingen te analyseren; je zou dat een meer primair wetenschappelijke belangstelling kunnen noemen. Men stelt zich niet meer tevreden met b.v. het meten van woonsatisfactie, maar men probeert allerlei gevonden verbanden b.v. tussen woonsatisfactie en de satisfactie die men had over het wonen in het vorige huis of het verband met de sociaal-economische status te ontdekken en om die onder te brengen onder meer algemene uitspraken b.v. ontleend aan de gedragstheorie.

Als we proberen te begrijpen waarom bepaalde verschijnselen zich voordoen zoals ze zich voordoen dan zijn wij al in beginsel bezig met onze waarnemingen in zo'n theorie onder te brengen en als wij in dat onderzoek kruistabellen maken, zoals we allemaal doen, dan zijn wij ook al in principe aan het theoretiseren. Helaas worden onze impliciete theorieën meestal weinig expliciet bij dat maken van kruistabellen. Vergeeft U mij dat kritische uitstapje in de richting van een deel van het opinie-onderzoek, het bloed van de methodoloog kruipt nu eenmaal waar het niet gaan kan.

Dan kom je bij een derde vorm van informatiebehoefte, die eigenlijk altijd in het kader van sociale indicatoren genoemd wordt, dat is de behoefte aan ondersteuning en eventuele evaluering van het beleid. Als je spreekt over sociale indicatoren en over het beleid wordt meestal alleen aan de overheid gedacht op nationaal niveau. Te denken valt natuurlijk ook aan het gemeentelijk, semi-overheidsniveau etc., waar al een aantal jaren een grote belangstelling bestaat voor de ontwikkeling van sociale indicatoren.

Ik zal enkele van die beleidsproblemen noemen, waaruit de behoefte aan informatie voortkomt. Bij voorbeeld t.a.v. het werk van arbeidsbureaus heeft de overheid behoefte aan inzicht t.a.v. de vraag hoe de mentaliteit van sub-groepen aan het veranderen is wat betreft de relatie tussen, of de appreciatie van het "lopen in de w.w." of het werken. Met betrekking tot de huisvesting is het belangrijk om te weten hoe andere samenlevingsvormen dan het gezin zich ontwikkelen, welke richting dat uitgaat, wat de kwantitatieve betekenis daarvan is. Met betrekking tot het onderwijs is van belang wat de toenemende secularisering, d.w.z. het steeds geringere aantal mensen dat zich aangesloten voelt bij een kerkelijke groepering, voor consequenties heeft voor de belangstelling voor het protestants-christelijk en rooms-katholiek onderwijs. Misschien is op dit laatste gebied een behoefte aan dergelijke informatie eigenlijk achteraf ontstaan. Misschien is het zo, dat er in het huidige beleid van uit gegaan is, dat die behoefte langzamerhand zal verdwijnen, gezien het steeds geringere aantal mensen dat zich tot een kerkelijke gezindte rekent. Contrasteer dat met de ontwikkeling, dat (bijv. in het verband van die midden-schoolinnovatie) het bijzonder onderwijs zichzelf van een nieuw elan voorziet. Het is toch van belang om dergelijke ontwikkelingen op de voet te volgen. Samenvattend dus: als ontstaansgronden voor sociale indicatoren: boekhouden van veranderen; analyse van de aard en de oorzaken van veranderen en het leveren van, zoals dat tegenwoordig modieus heet, decisie gericht onderzoek.

Het is een cumulatieve reeks. A is een voorwaarde voor B. Je kunt geen oorzaken analyseren zonder de precieze veranderingen te kennen uiteraard. En B en A zijn weer voorwaarden voor C. Je kunt geen beleid voeren, dat is het manipuleren van inputvariabelen in een systeem om verandering in de outputvariabelen te bewerkstelligen als je de samenhangen in het systeem niet kent. Dat laat ook wel weer zien, dat die driedeling maar van relatief belang is.

Wij zijn nu langzamerhand zover, dat wij aan een definitie van sociale indicatoren toe zijn. (ill. 2) Er zitten verschillende elementen in mijn benadering, het is één van de vele. Naarmate je verder in de tijd zit, als een aantal andere mensen al definities hebben gegeven dan ga je steeds meer allerlei elementen van de definities van anderen combineren en dan wordt hij uiteindelijk heel lang, dat is het nadeel ervan. Ik zal over een aantal van die aspecten iets zeggen. Het gaat om een sociaal systeem. Wat is een sociaal systeem? Dat is een geheel van eenheden (b.v. individuen, groepen, instituties) kenmerken oftewel variabelen en relaties tussen die variabelen. Vaak is dat de Nederlandse samenleving onder een bepaald gezichtspunt b.v. de kwaliteit van de gezondheid. De eenheden waar we in dat geval mee te maken hebben zijn dan alle Nederlanders als individuen, patiënten, artsen, medisch-, paramedisch personeel, ziekenhuizen, beroepsverenigingen, inspecties, departement, inrichtingen etc. De centrale outputvariabele met betrekking tot het welzijnsbeleid, dat de overheid op dit terrein tracht te voeren, is natuurlijk de gezondheidstoestand van de bevolking. Een dergelijke outputvariabele kun je natuurlijk uitsplitsen in een hele verzameling partiële outputvariabelen: levensduur, psychische en fysieke gezondheid, spreiding van de gezondheid over de verschillende bevolkingsgroepen etc. Als U in een dergelijke detaillering geïnteresseerd bent, kan ik U verwijzen naar een publicatie van het Sociaal-Cultureel Planbureau, die een half jaar geleden het licht heeft gezien, waar men juist op dit terrein een zeer vergaande detaillering van deze centrale outputvariabele heeft aangebracht. 'Periodiek te verzamelen' staat er. Dat spreekt voor zichzelf. Een beleid heeft behoefte aan continue informatie, zeker als verschijnselen sterk aan het veranderen zijn. Het opstellen van tijdreeksen kun je dan ook wel als een essentieel element van sociale indicatoren zien. Het gaat om outputvariabelen. Gezondheid hebben we al genoemd, woonsatisfactie, inkomensniveau, opleidingsduur, tolerantie t.a.v. sociale minderheden, conflictregulatie, criminaliteitsniveau kun je allemaal als centrale outputvariabelen zien, allemaal aspecten van het welzijn van het sociale systeem.

Inputvariabelen variëren natuurlijk al naar gelang de centrale outputvariabelen. Bij een outputvariabele als gezondheid kun je denken aan werkgelegenheid; oefent invloed uit op de gezondheid, gemiddelde leeftijd uiteraard, woonomstandigheden, percentage van het nationale budget dat aan gezondheidszorg wordt besteed, milieuvervuiling etc. Wat betreft die numerieke relaties tussen input- en outputvariabelen: wij willen weten welk effect manipulering van de inputvariabelen heeft op de outputvariabelen. Wat is het effect van groenvoorzieningen in een of andere woonwijk op de woonsatisfactie? Of van zelfstandige huisvesting van bejaarden in tegenstelling tot het opbergen in bejaardenflatblokken op hun gezondheidstoestand?

FIGURE 2.

SOCIALE INDICATOREN zijn:

PERIODIEK te VERZAMELEN
SCORES OP die CULTURELE en STRUCTURELE ASPECTEN van een
SOCIAAL SYSTEEM die relevant zijn voor het
WELZIJNSBELEID dat met betrekking tot dat SYSTEEM gevoerd WORDT
c.q. gevoerd ZOU MOETEN WORDEN.

Liefst moeten de
NUMERIEKE RELATIES via welke deze kenmerken als
OUTPUT VARIABLEN in het systeem verbonden zijn met
mogelijk te manipuleren
INPUT VARIABLEN bekend zijn.

Of van uitbreiding van het aantal mondhygiënisten op de doorsnee-kwaliteit van het Nederlandse gebit, een voorbeeld dat ik al eens eerder heb genoemd. Als wij in deze termen met elkaar spreken over numerieke relaties tussen input- en outputvariabelen in een systeem, dan zal U duidelijk worden, dat wij eigenlijk in de sfeer zitten, waarin de econometrie veel vorderingen heeft gemaakt. Zeker op het terrein van de marketing is de opstelling van een stelsel van ver-gelijkingen, waarop een systeem wordt afgebeeld, een bekende zaak.

Ik dacht, dat in principe dezelfde werkwijze ten grondslag ligt aan wat we hier aan het doen zijn. Verschillen liggen natuurlijk in de keuze van de variabelen, in de gecompliceerdheid van de sys-temen en in de meetbaarheid van de variabelen.

Ik heb een tweetal modellen voor U d.w.z. het schema daarvan op een transparantje gezet om even heel in het kort aan te geven wat de bedoeling is. Het eerste schema is eigenlijk een causaal model. (zie ill. 3) Het is een onderzoek van Anderson, die een 32-tal New-Mexico counties, dat zijn delen van de Amerikaanse staat New-Mexico, heeft gemeten op een aantal kenmerken en ook als centrale outputvariabele weer iets op het gebied van de volksgezondheid, in dit geval de infant mortality, heeft gebruikt. De data zijn van 1971. Als je nu even heel in het kort de variabelen in een dergelijk mo-delletje naloopt, spreekt het voor zichzelf. Eerst de endogene va-riabelen, die variabelen die beïnvloed worden door andere varia-belen, dat is dus age, education, income. 'G.P.' is het aantal general practitioners, het aantal huisartsen. Daarboven ziet U staan 'G.P.64', dat is een "lagged variabele" d.w.z. dezelfde variabele, het aantal huisartsen, in 1964. De rest van de variabelen is ge-meten in 1971 of zoiets. 'Sp', wat U onderaan ziet staan, zijn de specialisten, ook al weer op twee tijdstippen gemeten. 'Beds', dat zult U kunnen raden, is het aantal ziekenhuisbedden per 1000 inwo-ners. Dat gruwelijke woord 'brn.hosp.' slaat op het percentage ge-boorten in ziekenhuizen. 'Inf. mort.' is de kindersterfte per 1000 levend geboren en die andere twee termen 'neo neon', dat heeft niets met neon te maken, maar dat is neo natal mortality rate d.w.z. de kindersterfte gedurende de eerste maand en die andere 'p. neon tl.' is post neo natal, de sterfte in de tweede t/m de twaalfde maand en samen zijn die gelijk aan de infant mortality, de sterfte in het eerste jaar. En links de exogene variabelen, de variabelen die niet beïnvloed worden door andere variabelen in het model. Daar ziet U 'n.w.', het percentage non-whites, wat natuurlijk in die New-Mexico staten een belangrijke rol speelt. 'S.A.' is het percentage Spanish-American. 'Urban' is het percentage bevolking in steden. Ik zal niet verder op de richting van de verbanden en de sterkte van de invloeden ingaan, maar het geeft U even een beeld naar wat voor modellen dit soort onderzoek toewerkt.

Het tweede model is veel gecompliceerder. Dat is een echt dynamisch model van Land, gepubliceerd in het laatste nummer van de American Journal of Sociology (we proberen tenslotte zo actueel mogelijk te zijn!) van november 1976. Het gaat om de uitgaven voor de politie en de hoog-te van de criminaliteit. Als U de variabelen even bekijkt, dan ziet U daar helemaal in het midden staan 'r.p.c.r.', dat is de reported property crime rate, dat zijn de eigendoms misdrijven. En 'r.v.c.r.', wat U onderaan ziet staan, dat is de reported violent crime rate, dus de moorden, verkrachtingen en al dat soort onplezierige dingen

FIGURE 3.

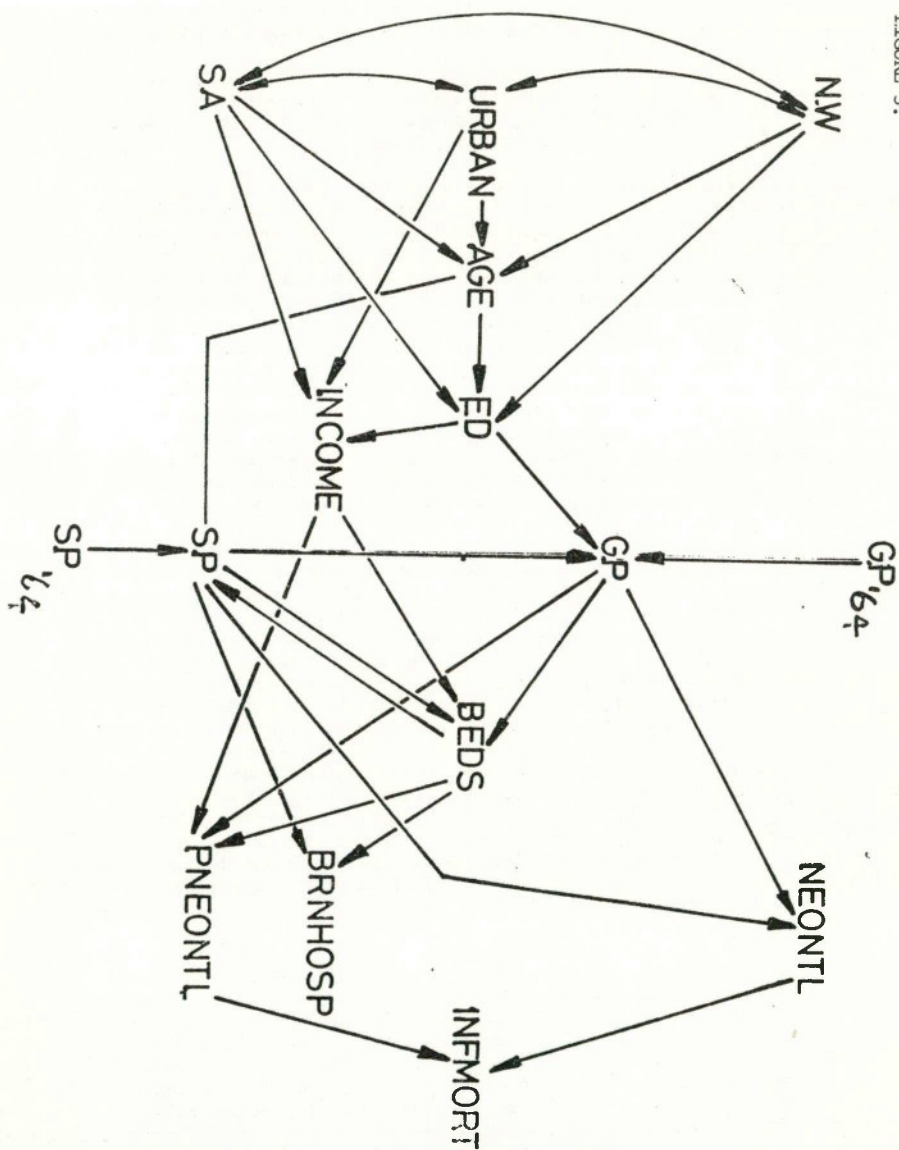
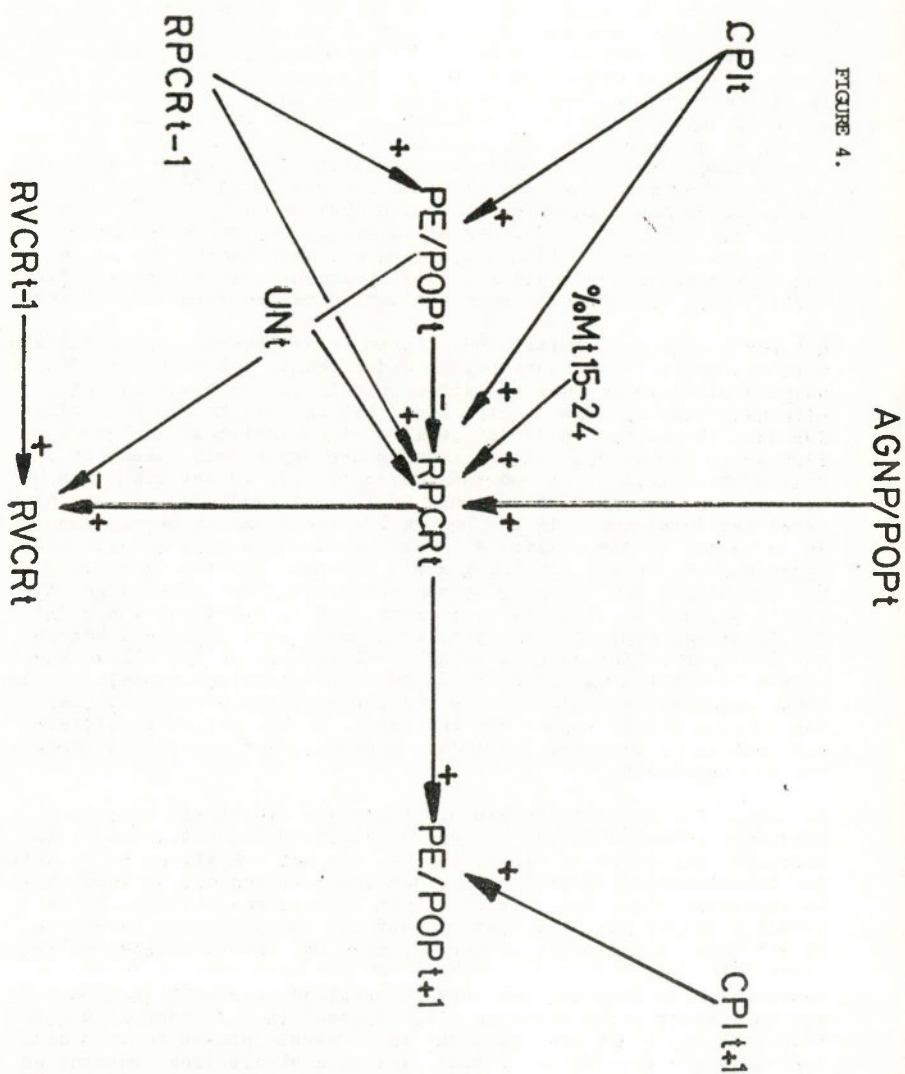

FIGURE 4.

bij elkaar, gemeten op een bepaalde manier per zoveel inwoners. 'C.p.i.' wat U linksboven ziet staan, is een consumer price index. Die is hierom in het model gebracht, omdat men zegt van 'als die price-index hoger wordt, dan wordt de waarde van allerlei goederen b.v. van fietsen in Nederland hoger'. Dat wil zeggen, dat het aantal gerapporteerde diefstallen hoger wordt, dus vandaar dat die consumer price index in het model zit. Het percentage 'Mt. 15-24' is het percentage mannen in de leeftijd van 15 tot 24 jaar op de totale bevolking. Dat is omdat men zegt 'dat is de bevolkingsgroep, die het meest in aanmerking komt om diefstallen te begaan'. U ziet wel, dat twee dingen in het model worden gebracht: de kans voor mensen om diefstallen te plegen en anderzijds het politie-element: de kans dat die diefstallen ook gerapporteerd worden. Ik zal de rest nog even noemen. 'A.G.N.P.' is de actual dollar value of the gross national product, er vanuit gaande, dat hoe groter de welvaart hoe meer misdaden. 'P.E.P.O.P.' zijn de police expenditures, dus wat er aan de politie wordt uitgegeven. Dit is een dynamisch model, in die zin, dat het gebaseerd is op de data van bepaalde Amerikaanse regio tussen 1947 en 1972 en U ziet daar steeds die $t-1$, $t+1$ staan, men heeft dus al die vergelijkingen, die op die verbanden slaan geprobeerd uit te rekenen. Men is tot een zeer hoog voorspellend resultaat gekomen voor het volgende jaar: 1973. Dit is een bepaalde vorm van werken met sociale indicatoren.

Het bezig zijn met sociale indicatoren is in zoverre een specifieke vorm van sociaal-wetenschappelijk onderzoek in het algemeen, dat de outputvariabelen betrekking hebben op welzijn, maar dat is een uitermate vaag en ruim begrip, zodat het nauwelijks een beperking inhoudt. Ik herinner mij, dat op mijn eigen instituut in het wettelijke begin van de zeventiger jaren op een onverhoeds moment de instituutsraad besloot om voortaan de sociologie in het licht van het welzijn van de mens te beoefenen. Er is toen gedurende een aantal jaren een invalcommissie aan het werk geweest om dat begrip concreet in te vullen en die commissie is daar natuurlijk niet in geslaagd. Jarenlang werden wij, sociologen uit Utrecht, bij een ontmoeting met sociologen van andere plaatsen achtervolgd met opmerkingen zoals 'O ja, jullie zijn die sociologen, die voor het welzijn zijn'. Dat duidt wel aan, dat dat op zichzelf niet zo'n inperkend begrip is. Dus daar schiet je niet zo gek veel mee op. Je zou alleen kunnen zeggen, dat het zich onderscheidt van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, omdat het wat directer op welzijnsaspecten betrekking heeft dan sommige andere vormen van onderzoek. En het andere specifieke punt heb ik al genoemd, dat is dat continue, het timeseries karakter van het onderzoek.

Ik heb in die definiëring aan het begin van die bijzin over de numerieke relaties tussen in- en outputvariabelen het woord liefst gebruikt. Dat duidt er al op, dat we, als het ook alleen om de meting van outputvariabelen gaat zonder dat die relaties met de inputvariabelen bekend zijn, dan al spreken van sociale indicatoren. In de praktijk blijkt namelijk, dat we best het ideaal kunnen koesteren om dit soort modellen te ontwerpen, maar dat het verzamelde materiaal meestal beperkt blijft tot reeksen van outputvariabelen en trends daarin over de loop van een bepaalde periode. Als we kijken naar wat de laatste jaren onder de vlag van sociale indicatoren is gepubliceerd, dan wordt onze aandacht in de eerste plaats bepaald door een reeks van publicaties vanuit nationale statistische bureaus en groepen van instituten in Amerika, Duitsland, Frankrijk, Zweden,

Japan, Nederland en nog een paar landen.

In Nederland overigens was het het sociaal-cultureel planbureau, een eigenlijk gloednieuwe zaak, dat als initiatiefnemer in opdracht van de overheid samen met het CBS, de Nederlandse stichting voor statistiek, een leefsituatiesurvey verzorgde.

Echter bijna zonder uitzondering, staan hier een aantal outputvariabelen voorop, waarbij men soms ook kruistabellen met de traditionele achtergrondvariabelen rapporteert, maar sociologische theorieën en het gebruik maken van de, ter toetsing van die theorieën, mathematische modellen, ontbreken vrijwel geheel. Op de moeilijkheden, die aan dat ontbreken ten grondslag liggen, ben ik al half en half ingegaan: de gecompliceerdheid van de te bestuderen sociale verschijnselen en ook de causaliteit, het feit, dat men, als men algemeen verklarende theorieën wil maken, daarin vaak belemmerd wordt, doordat je, wil je tegelijk een hoge voor spellende waarde hebben, allerlei specifieke tijd- en plaatsvariabelen moet inbouwen. Het feit, dat de variabelen niet zoals veelal in de economie keurig gemeten zijn in hoeveelheden guldens of dollars, maar in alle mogelijke uiteenlopende eenheden, op verschillende meetniveau liggen; het zijn allemaal oorzaken van een achterwege blijven van juist dit soort modellen. Modellen zijn er wel op het gebied van de demografie. Gedeeltelijk op het terrein van de arbeid en de gezondheid. Betrekkelijk weinig is er op het gebied van de zich wijzigende attitudes van meer algemene aard en daar heb ik er ook weer een paar van opgeschreven. (zie ill.5)

U ziet daar een aantal van die algemene punten staan: toekomstverwachtingen, houding t.o.v. de arbeid etc., de rechtvaardigingsgronden voor inkomensverschillen, de mate van produktdifferentiëring d.w.z. de wijze waarop dat beleefd wordt door de mensen, het punt wat de laatste tijd natuurlijk veel aan de orde is: de overmatige hoeveelheden soorten van koelkasten e.d. Dit zijn waarschijnlijk een aantal zaken, waarvan U zegt 'dat kunnen dingen zijn, die als algemene aanduidingen van in onze samenleving veranderende normen en verwachtingen e.d. voor de marketing man, voor de ondernemer van direct belang kunnen zijn'.

Ik denk hierbij aan de zgn. social marketing, die zich in het bijzonder bezighoudt met de sociale kosten en baten van het gemaakte product, wat vooral in het kader van de milieuvulling tot aardig wat resultaten heeft geleid. De maatschappij huldigt langzamerhand een aantal eisen en verwachtingen t.a.v. de aanbieder van producten, waarbij het niet alleen gaat om die confidence, die vertrouwensindices, waar we het eerder over gehad hebben, maar het gaat om het peilen in veel ruimere zin van attitudes en waarden van het publiek. Ik laat het bij deze aanduiding. Ik denk, dat in de loop van de dag op enkele van de genoemde gebieden nader zal worden ingegaan.

In het tweede gedeelte van mijn verhaal, wil ik tot een wat nadere omlijning komen van het antwoord op de vraag van 'waar halen we de gegevens vandaan, en hoe en waar verzamelen we wat voor gegevens?'. Ik heb geschetst tot nu toe waar sociale indicatoren voor nodig zijn, maar U weet dat er diverse alternatieven zijn met betrekking tot de dataverzameling. Mogelijke ingang daarbij is het onderscheid tussen objectieve en subjectieve sociale indicatoren. Op dat punt dreigt er al een zekere schoolvorming te ontstaan, dit in tegenstelling tot mijn eerder gemaakte opmerking. Sommige onderzoekers blijken namelijk

-TOEKOMST VERWACHTINGEN

-HOUDING T.O.V. DE ARBEID

-MENING OVER BUTTEN PARLEMENTAIRE ACTIES

PRIVÉ CONSUMPTIE /
-MENING OVER DE VERHOUDING

-EFFICIENCY VERSUS VERVREEMDING

-NIVELLERING

-EMANCIPATIE

-RECHTVAARDIGINGS GRONDEN VOOR INKOMENS VERSCHILLEN

-MATE VAN PRODUCT DIFFERENTIATIE

FIGURE 5.

te zweren bij objectieve- en andere bij subjectieve indicatoren. Objectieve indicatoren zijn metingen van scores op kenmerken buiten de beantwoording door respondenten om, wat verwijst naar andere grondvormen van onderzoek dan de enquête. Meestal gaat het daarbij om gegevens, die verkrijgbaar zijn bij allerlei ambtelijke instanties, raden van arbeid, kamers van koophandel, overheidsdepartementen, inspecties e.d. Op dat gebied is er in Nederland zeer veel. Het is ook een gemeenplaats, dat er nog te weinig gebruik van wordt gemaakt. Ik moet wel zeggen dat het weinige gebruik, dat er van gemaakt wordt, ten dele berust op onbekendheid. Als U nagaat wat er allemaal bij voorbeeld op het gebied van de milieuvervuiling in Nederland al geboekhoud is, dan ziet U dat dat de moeite waard is om daar nadere analyses op uit te voeren. Maar we komen op generlei wijze langs deze weg te weten wat mensen voelen, weten, denken, percipiëren, verwachten en waarnaar zij streven. Scores op deze laatste kenmerken noemt men de subjectieve sociale indicatoren. De traditionele methode om ze te meten is het survey met alle bezwaren en beperkingen van dien. Misschien zullen die beperkingen nog wel sterker worden in de toekomst. Ik denk aan de sterk toenemende kosten. Ik denk ook aan wat hier en daar al om ons heen vernomen wordt, toenemende non-response door de geringer wordende geneigdheid van mensen om willekeurige figuren zonder tegenprestatie de deur open te doen en binnen te laten. Bezwaren tegen de enquête worden de laatste tijd ook vernomen vanuit bepaalde methodologische gezichtspunten. Ik denk hier met name aan de zgn. interpretatieve sociologie of de symbolisch interactionistische en etnomethodologische sociologie. Het zijn niet alleen kretes, er staat ook wel wat achter. De teneur van veel opmerkingen, die uit deze hoeken gemaakt wordt is, dat de antwoorden die mensen geven op vragen in het algemeen erg invalide zijn en niet relevant voor de voorspelling van hun gedrag. Ik geloof echter, dat de voorbeelden, die ter adstructie van dergelijke stellingnamen worden genoemd, nogal erg specifiek zijn en ik geloof bovendien, dat als je bepaalde vertekeningen constateert, je dan eigenlijk al half op weg bent om daar een remedie voor te vinden door de vertekende variabelen in je model mede op te nemen. Bovendien zijn we tot op zekere hoogte natuurlijk domweg aangewezen op ondervraging van mensen. Er is geen alternatief. We zullen het dus, zo goed en zo kwaad als het gaat, met enquêtes moeten doen. Er is één technisch punt, dat ik hier nog even wil noemen. Ik denk, dat het gebruik maken van rangschiktechnieken valider is dan het gebruik van de aparte vraag (de single stimulus technieken). Als je de belangrijkheid van groenvoorzieningen in een woonwijk wilt weten, dan is het beter te meten door na te gaan wat men er voor over heeft, wat voor offer men er voor wil brengen, dus b.v. in guldens uit te drukken of tegenover een ander alternatief, een parkeerplaats of zo, te stellen, dan door vragen te stellen met antwoorden van het type: belangrijk, zeer belangrijk, matig belangrijk, tamelijk onbelangrijk, volkomen onbelangrijk.

Ik meen echter, dat het marktonderzoek en het commerciële publieke opinie-onderzoek in deze al een grotere inventiviteit heeft ten toon gespreid dan het niet-commerciële survey onderzoek. Wij kunnen dus niet zonder enquêtes, met name zullen we periodieke enquêtes moeten organiseren, (panel- en trend studies) en wij zullen deze moeten combineren met een verstandig gebruik van ambtelijk beschrijvend statistisch materiaal. Daarnaast zullen we andere grondvormen van onderzoek moeten inschakelen.

Ik zal U er een paar noemen. (zie ill. 6) Ik denk aan continue inhoudsanalyse van tijdschriften, aan continue inhoudsanalyse van t.v. uitzendingen, aan simulatie. Misschien ook aan de techniek van het groepsinterview en aan systematische gedragsobservatie. Alles om de vinger aan de pols van de tijd te houden. Mijn antwoord op de vraag 'wat moeten we hebben: objectieve of subjectieve sociale indicatoren?' is dus, dat beide nodig zijn en dat het pakket van onderzoeksvormen zo uitgebreid mogelijk moet zijn.

Er is één aspect van de relatie tussen de gegevens verkregen uit de ambtelijke statistiek en gegevens verkregen uit surveys, dat ik speciaal nog even naar voren wil halen. Daarbij gaat het eigenlijk om een specifieke beperking van de ambtelijke statistiek nl. in dit opzicht, dat we uit de frequentieverdelingen van de ambtelijke statistiek in het algemeen niet de kruistabellen voor individuele personen kunnen afleiden. Datgene waarmee we hier te maken hebben, is het aggregatieprobleem. Op het hoger aggregatieniveau, het land of de gemeente van de ambtelijke statistiek zijn statistische verbanden berekend over individuen als eenheden niet beschikbaar. Voor wat betreft de CBS statistieken zijn veel gegevens per provincie of per gemeente of een andere regionale indeling wel bekend, maar ook dan is de individuele correlatie niet te bepalen. Wel kunnen grenzen aangegeven worden voor die correlatie op individueel niveau, met behulp van assumpties kan men schattingen maken, maar erg bevredigende methoden zijn dit niet. Dit is ook weer een probleem, dat in de econometrie zeer bekend is, het aggregatie en het desaggregatieprobleem, en de schattingsoplossingen die er zijn voor die individuele correlaties zijn dan ook in de econometrie ontwikkeld.

Om het iets duidelijker te maken, zal ik het U laten zien. (Zie ill.7) Stelt U zich voor, dat U daar hebt 4 eenheden b.v. 4 stembedistricten of iets dergelijks, dat de x-categorie bij voorbeeld handarbeider is en de non x-categorie alle andere werknemers. Dat de y-variabele het stemgedrag is, bij voorbeeld het percentage stemmen voor een of andere politieke partij en de non y alles wat op de andere partijen stemt. U ziet daar dan de kruistabelletjes per district staan. Maar wat U nu beschikbaar hebt als U alleen gebruik maakt van ambtelijke statistieken, zijn de randfrequenties van die tabelletjes, niet de cellen. U weet dus, dat in district 1 20% x is en 20% y etc. Als U nu een correlatie berekent op basis van die randfrequenties, dan hebt U 4 eenheden nl. de 4 districten, dan komt U tot een perfecte positieve correlatie. Maar als U nu zou willen zeggen op grond daarvan, dat de individuele correlatie dus ook positief is, dan begaat U een grote fout. Dat ziet U door die 4 tabelletjes op elkaar te leggen, dan krijgt U het tabelletje, dat linksonder staat, en dat is dus een tabel waarin individuen de eenheden zijn en als U daar de correlatie berekent dan ziet U zelfs dat die negatief is. Het is een beetje een extreem voorbeeld, maar het is iets waar je mee te maken hebt steeds als je op basis van ambtelijke statistieken bepaalde conclusies wilt trekken. Je kunt wel een eindje komen, je kunt op grond van bepaalde assumpties over de lineariteit van verbanden of over de gelijkheid van regressiecoëfficiënten in de verschillende regio's schattingen maken, maar je komt niet zo verschrikkelijk ver.

FIGURE 6.

-(AMBTELIJK) BESCHRIJVEND STATISTISCH MATERIAAL.

-ENQUETES (TREND - EN PANEL).

- INHOUDS ANALYSE VAN TIJDSCHRIFTEN , T.V.PROGRAMMA'S.

-GROEPS INTERVIEW ?

-SYSTEMATISCHE GEDRAGS OBSERVATIE ?

FIGURE 7.

RELATIE TUSSEN X(BEROEP) EN Y(STEMGEDRAG) IN 4 DISTRIKTEN.

$$\begin{array}{c|c|c} X & \bar{X} & \\ \hline 0 & 20 & 20 \\ \hline 20 & 60 & 80 \\ \hline Y & \bar{Y} & \\ 20 & 80 & \end{array}$$

$$\begin{array}{c|c|c} X & \bar{X} & \\ \hline 0 & 40 & 40 \\ \hline 40 & 20 & 60 \\ \hline Y & \bar{Y} & \\ 40 & 60 & \end{array}$$

$$\begin{array}{c|c|c} X & \bar{X} & \\ \hline 20 & 40 & 60 \\ \hline 40 & 0 & 40 \\ \hline Y & \bar{Y} & \\ 60 & 40 & \end{array}$$

$$\begin{array}{c|c|c} X & \bar{X} & \\ \hline 60 & 20 & 80 \\ \hline 20 & 0 & 20 \\ \hline Y & \bar{Y} & \\ 80 & 20 & \end{array}$$

ECOLOGISCHE CORRELATIE (OVER 4 EENHEDEN) : R = +1.00

80	120	200
120	80	200
		200

INDIVIDUELE CORRELATIE (OVER 400 EENHEDEN): $R = -.20$

Met name wil je toch zo graag, als je bezig bent met sociale indicatoren, de zaak grondvesten op sociologische of sociaal-psychologische theorieën. Dit leidt ertoe, dat je ook bij dergelijke harde kenmerken, denk aan leeftijd, opleiding, stemgedrag, criminaliteit, werkloosheid, woonomstandigheden e.d., toch ook weer surveys nodig hebt naast de ambtelijke statistiek.

Ik wil mijn verhaaltje afsluiten met het signaleren van enkele problemen t.a.v. de ontwikkeling van sociale indicatoren, problemen die eigenlijk vooral dilemma's voor de beleidsinstanties betreffen.

Het eerste punt is dit. De verstgaande doelstelling hebben we al op het eerste plaatje gezien. De verstgaande doelstelling van sociale indicatoren is ongetwijfeld het evalueren van beleidsmaatregelen. Stijgt de woonsatisfactie nu werkelijk bij de bouw van bepaalde soorten woningen of verbetert de gezondheidstoestand van de bevolking bij de introductie van bepaalde preventieve controles? Neemt de satisfactie over de inkomensverdeling toe, of over het eigen inkomen toe, als b.v. via de verandering van de kinderaftrekkeregeling een grotere nivellering bereikt wordt? Dan doemen verschillende zeer grote problemen op. In de eerste plaats: het is natuurlijk nooit een experimentele situatie. In de tijd gelegen tussen de introductie van de maatregel (de inputvariabele) en de meting van de outputvariabelen, gebeuren er talloze dingen. Een controlegroep, die ook aan al deze dingen, al deze veranderende omstandigheden is bloot gesteld, behalve aan de inputvariabele, ontbreekt.

Wij moeten uit een en ander de conclusie trekken, dat de doelstelling "evaluatie van overheidsmaatregelen" eigenlijk in het algemeen te hoog gegrepen is. U ziet, dat er t.a.v. bepaalde problemen, dat hebt U met name aan dat modelletje van Land gezien over die politie-uitgaven en de hoogte van de criminaliteit, wel eens wat gedaan kan worden, maar, laten we zeggen, over de grote breedte van beleidsmaatregelen, die de overheid in de verschillende departementen voert, zal men over het algemeen grote moeite hebben om inderdaad te kunnen zeggen van 'de woonsatisfactie is veranderd of die of die outputvariabele is veranderd, dat hebben we daar en daar aan te danken'. Ik dacht daarom, dat het beter was om die doelstelling evaluatie van overheidsbeleid wat op de achtergrond te plaatsen en in plaats daarvan het centrale doel van sociale indicatoren liever te zien in de sfeer van, wat de Amerikanen noemen, accountancy of social change, dus het boekhouden van sociale verandering, waarmee natuurlijk toch weer die link met het beleid iets losser wordt dan bij de aanvang van het werken met sociale indicatoren af gehoopt is.

Het tweede punt wat als moeilijkheid opduikt is de vraag 'wat is nu die outputvariabele, die centraal is voor ons, wat is de afhankelijke variabele?' Is dat wel die satisfactie of moet men naar meer objectieve beleidsdoelen kijken en komt die satisfactie pas op de tweede plaats? pregnant doet zich dat voor in allerlei opleidings-situaties op het ogenblik. U weet bij voorbeeld, dat er in het l.t.s. een streven is, geïnspireerd door de minister, om het programma in belangrijke mate algemeen vormend te laten zijn. Bij de leerlingen stuit dat vaak op bezwaren, dat weet U ook.

Ze zijn niet gekomen om maatschappijleer of Engels of geschiedenis te krijgen, maar om automonteur te worden. Hun satisfactie wordt er dus zeker niet hoger op, maar gezien vanuit het ideaal van 'voor steeds meer mensen steeds meer algemeen vormend onderwijs' wordt een hogere score op die sociale indicator bereikt.

Je kunt je ook afvragen hoe je moet handelen als objectieve indicatoren enerzijds en subjectieve anderzijds tot verschillende resultaten leiden. Dat is geenszins denkbeeldig. In de Rijnmond heeft men daar ervaring mee. Men houdt regelmatig enquêtes om de waardering van het woonmilieu, vooral in het licht van milieuvervuiling, te meten en anderzijds zijn er snuffelpalen. En de ontwikkelingen die door beide metingen vastgesteld worden, lopen geenszins parallel. Ik geloof, dat je daarbij niet moet denken aan een anomalie, aan iets dat eigenlijk niet kan. Ik geloof, dat het zo is, dat de subjectieve meningen over een bepaald sociaal of niet-sociaal verschijnsel worden gevormd op grond van allerlei dingen, op grond van gewinning en van zich refereren aan andere situaties en van zich refereren aan andere mensen.

Het aldus tot stand gekomen referentiekader vormt een selecte keuze, is niet representatief voor de totale, b.v. de Nederlandse situatie, terwijl bij objectieve indicatoren zie je een rijtje uitslagen van de snuffelpalen in de Rijnmondregio en die kun je naast de metingen van andere regio's zetten en dan heb je het totale beeld voor je. Maar wat betreft de subjectieve indicatoren zou je moeten nagaan aan wie men zich refereert. Aldus, dacht ik, legt de sociale indicatorenbenadering nog eens nadrukkelijk de vinger op een nog niet erg expliciet dilemma in de relatie tussen overheid en beleid. Gaat het om de afstemming van het beleid op de feitelijke objectieve situatie of om de meningen van mensen? En anderzijds zit er, dacht ik, een heel grote stimulans in voor de sociale wetenschappen om zich te verdiepen in de vraag van die referentiekaders, die significant others, naar wie richt men zich, waarop baseert men zijn subjectieve meningen?

Wij zien, als we het hebben over die objectieve of subjectieve metingen, en dat is dan het allerlaatste punt, dat de keuze van sociale indicatoren, dat zijn aspecten van het welzijn van een sociaal systeem, in zekere mate een keuze is tussen alternatieve, politieke doeleinden. In zekere mate, niet geheel, over een aantal zaken zullen we het allemaal met elkaar eens zijn; dat de gezondheidstoestand zo goed mogelijk moet zijn voor iedereen zal weinig moeilijkheden opleveren, maar als je een lijst gaat maken van de welzijnsgebieden, zoals b.v. in het verband van de organisatie voor Europese economische samenwerking is gedaan, dan stuit je al gauw op het probleem, dat in sommige landen bepaalde dingen wel belangrijk worden gevonden, die in andere landen helemaal niet belangrijk worden gevonden.

En als je het samen zou gaan doen met de Oosteuropese landen dan kan ik me voorstellen, dat je nog grotere moeilijkheden krijgt, dat bij voorbeeld een item als individuele vrijheid b.v. van beroepskeuze in de Oosteuropese landen helemaal niet opgenomen

is in een lijstje van welzijnsaspecten, terwijl dat bij ons wel het geval zou zijn. Bovendien wat vandaag belangrijk is, hoeft morgen niet meer belangrijk te zijn.

Op grond van uiteenlopende, politieke definities van welzijn kom je dus tot gedeeltelijk uiteenlopende lijsten van sociale indicatoren. U moet het ook niet overdrijven. De welzijnsgebieden, die tot dusver gedefinieerd zijn, zijn zaken waarover een grote communis opinio bestaat. Maar daar komt natuurlijk wel bij, dat als men een totaal beleid heeft, b.v. de Nederlandse overheid, men met verschillende welzijnsgebieden te maken heeft, dat men een prioriteitenlijstje zal maken, als het ware van de scores, die op de diverse centrale outputvariabelen bereikt zouden moeten worden. En het leggen van de prioriteiten door de ene overheid zal anders gebeuren dan door de andere overheid.

Natuurlijk wil ik er wel op wijzen, dat, om misverstand te voorkomen, de wetenschap, die zich met de studie van de relaties tussen die in- en outputvariabelen van een sociaal systeem bezig houdt, op zich niet normatief is. Of je nu een slechte of een goede algemene gezondheidstoestand van de bevolking nastreeft, of je nu het percentage werkende vrouwen hoog of laag wilt hebben, de relevante variabelen en de numerieke parameters van het systeem zijn dezelfde. Het is dus onjuist om het etiket normatief, wat wel eens gebeurt, op de hele social indicator movement te plakken, maar de keuze van de outputvariabelen zal deels samenhangen met de eigen politieke opstelling.